

ГЕРОЇЧНА НАЦІОСОФІЯ (Ідеї Дмитра Донцова в контексті правих теорій міжвоєнної доби)

1933–1939 рр. – це період особливого піднесення творчої активності Дмитра Донцова, особливих впливів на політичне й інтелектуальне життя Західної України та еміграції, коли ідеологеми напівмістичного Д. Д. студіювали фанатичні підпільники з ОУН, цитати з його праць і гарячі полемічні тези облітали галицьку пресу, літературну критику й есеїстику, коли за ідейною та культуротворчою стратегіями його журналу (“Вістника”) працювали якісні видання, які мали особливий вплив на мислення нових українських еліт від Волині до Закарпаття і в українських “колоніях” Праги, Варшави, Берліна, Відня і Парижа. Серед цих видань згадаємо найкращі: це “Студентський шлях” і “Дажбог”, “Обрії” і “Напередодні” у Львові, “Розбудова нації” і “Пробоем” у Празі, “Самостійна думка” у Чернівцях. Навіть ті, що часом полемізували із лінією редактора “Вістника”, як “Ми” у Варшаві чи “Шлях нації” у Львові, самі опинялися в річищі його націологічної проблематики, теорій волонтаризму, культурного окциденталізму.

Від 1933 р. Д. Донцов, цілковито розійшовшись із націонал-демократичною частиною редколегії “Літературно-наукового вістника”, розпочав нове видання: “Вістник: місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя”. Це було окреме приватне підприємство, в якому йому допомагали редактори І. Устиянович і Б. Окпиш, адміністратор М. Гікавий, видавець Ольга Бачинська, сестра дружини Марії, і власне дружина, котра була найвірнішим помічником. Виходив журнал у львівській друкарні “З. Медицький – І. Тиктор”. Нову, більш промовисту обкладинку для нього зробив художник Микола Бутович: відтепер символом українського вольового націоналізму, вісниківства як провідної течії в ньому, стала стилізована голова хижака з вишкіреними зубами в колі.

Д. Донцов позиціонував своє видання як незалежне. Як відомо, після розвалу Української партії національної роботи і газети “Заграва” (1923 – 1924) він, розчарований політиканством своїх партнерів і загалом українських еліт, вирішив зайняти окрему позицію ідеолога, який орієнтується на вічні ідеали національного піднесення, вільно висловлює свої критичні думки щодо різних питань і проблем, гуртує довкола програми журналу людей

споріднених духом і світоглядом, а не за кон'юнктурно-кар'єристськими планами, як це буває часто в політиці. Д. Донцов остаточно прийняв на той час для себе рішення не приєднуватися до ОУН, яка з кожним роком міцніла і набирала сили, щоб зберегти незалежність і простір для ідеологічного маневру з тим, аби постійно креслити перспективу розвитку і піднесення для національного руху, не входити в доктринерство організації. Загалом у 1930-і рр. він багато інтелектуально експериментував, уводив у поле аналізу все нові і нові теоретичні ідеї націоналізму, уважно стежив за правими і націоналістичними рухами Європи, які тоді активно зростали й перемагали на континенті. Відтак журнал "Вістник" перетворився на гігантську "лабораторію" націоналізму й консерватизму, яка зберегла своє надзвичайне значення до сьогодні.

Журнал став ще більше бойовитішим, наступальнішим і гострішим, коли Д. Донцов звільнився від обтяжливої опіки "Видавничої спілки". Тепер він міг давати більше матеріалів на політичні й ідеологічні теми, не церемонився з авторитетами. У рекламній візитці про "Вістник" писалося: "Його [журналу] мета – переродити духовість нашої суспільності, плекати культ сильної і характерної людини – одинокої відпорної сили народів, що хочуть жити повним життям. «Вістник» навчає, що життя – не вигода, не спокій – лише безнастанна боротьба".

На початок 1930-х рр. виріс авторитет авторів, котрі прийшли в літературу і публіцистику у 1920-і рр. й утвердилися саме на сторінках ЛНВ. Відтак виразно сформувалася ідеологічна й естетична течія *вісниківства*, яку в поезії і прозі представляли Є. Маланюк і Ю. Липа, Л. Мосендз і У. Самчук, О. Ольжич і О. Теліга, О. Стефанович і О. Лятуринська, Ю. Клен і Б. Кравців, в есеїстиці – ті ж Є. Маланюк і Ю. Липа, Р. Бжеський і Д. Віконська (І.-К. Федорович-Малицька), Р. Єндик і О. Штуль, в літературній критиці – О. Грицай і Л. Луців (Граничка), М. Гоца і М. Островерха, М. Мухин і Н. Геркен-Русова. Сам Д. Донцов вів головну лінію публіцистики "Вістника". Для цього він виступав під різними псевдонімами і криптонімами: Devius, Д. Варнак, В. Темляк, Педант, Станарель, Ілько Бут, Д. Д., Л. М., М. Л., М. Р., О. В., О. Р., Р. О., М. С., О. Л., р. о. Особливо цікавою була рубрика "З пресового фільму" ("Хроніка"), яку провадив в основному Д. Донцов і яка стала широкою панорамою оцінювання, здебільшого критичного, головних подій і явищ суспільно-політичного, культурного й мистецького

життя. Домінування принципу захисту українських національних інтересів, вправна історіософська і націософська логіка, тонка іронія і влучний сарказм характеризують стилістику автора.

У “Вістнику” систематично друкувалися переклади творів різних західних авторів – літераторів, ідеологів, есеїстів. Журнал став виразником найбільш послідовної лінії окциденталізму в українській культурі. Власне, у цій площині точилися полеміки і велися змагання за першість, бо свої версії окциденталізму мали і галицькі ліберали (інтелектуальний лідер – Михайло Рудницький, журнали “Світ” і “Назустріч”, газета “Діло”), і консерватори та католики (лідери Костянтин Чехович, Василь Кучабський і Гавриїл Костельник, журнал “Дзвони”), і галицькі “теж націоналісти” (Андрій Крижанівський, Микола Шлемкевич, журнали “Ми” і “Шлях Нації”). Через це інтелектуальне життя Західної України стало навдивовижу жвавим, цікавим і багатим. А постать Д. Донцова перетворилася на такий собі *perpetuummobile* цього процесу, бо ніхто інший не вибудовував таких широких і глибоких концепцій національного *Sturm und Drang*, не осмислював такого різноманіття цивілізаційних, ментальних, соціальних і культурних проблем з точки зору моделювання нової національної свідомості, як він.

Від 1934 р. Д. Донцов започаткував серію “Книгозбірня Вістника”, в якій друкувалися невеликі книжки ідеологічного змісту. Всього до 1939 р. вийшло 23 числа серії. Приблизно половину з них склали портрети визначних національних лідерів Європи різних часів: О’Конела, Гереса, Штайна, Кавура, Муссоліні, Франко, Салазара, Гітлера, Дегреля, Ля Рока, Месьє; іншу половину – ідеологічні книжки в основному авторства Д. Донцова: “Таємниця організації”, “Дурман соціалізму”, “Завдання нового покоління”, “Де шукати наших історичних традицій?”, “Партія чи орден: об’єднання чи роз’єднання?”, “Маса і провід; Кількість чи якість?”. З’явилися у серії, яка від 1936 р. почала називатися “Квартальник Вістника”, і дві перекладні книжки: “Володар” Ніколо Мак’явеллі у перекладі М. Островерхи і “Завдання проводу” Гюстава Лебона (ім’я перекладача не зазначено). Ще у серії вийшли дві історичного змісту книжки: Ю. Тютюнник “Революційна стихія” (1937) і М. Андрусак “Мазепа і Правобережжя” (1938). До усіх книжок писалися передмови без підпису від редакції, очевидно, що їхнім автором був Д. Донцов, і це додавало серії ідеологічної виструнченості й завершеності. У 2011 р. в дрогибицькій Видавничій фірмі

“Відродження” вийшла збірка “Національні лідери Європи” (упорядник і автор післямови – О. Баган), в якій були зібрані 12 книжок із серії “Книгозбірня Вістника” з історичними портретами названих визначних діячів, доповненими творами Мак’явеллі і Лебона.

Тут висловимо припущення, що загадковим Богданом Горовичем, автором книжки “Націоналізм в Бельгії: Леон Дегрель” (1937), могла бути Дарія Віконська (Іванна-Кароліна Федорович-Малицька), котра у тому ж році опублікувала у “Вістнику” статтю “Леон Дегрель і бельгійські рексисти” (Кн. 5, С. 333–342), хоча серед псевдонімів цієї оригінальної авторки у відомому “Бібліографічному покажчику” Д. Віконської (Львів, 2007; автор-упорядник В. Габор) такий не згадується. За світоглядом Д. Віконська була дуже близькою до Д. Донцова, хоча той і вельми гостро критикував її за модерністську збірку імпресіоністичних новел “Райська яблінка” (ЛНВ. – 1931. – Кн. 7/8). Ця ідейна близькість особливо сильно виражена у її книзі “За силу і перемогу” (Львів, 1938), яку можна зачислити до найяскравіших явищ української ідеологічної та культурологічної думки ХХ ст.

Сам Д. Донцов постійно виступав як вельми активний рецензент і критик нових видань, що з’являлися у тодішньому українськомовному культурному світі, вів безнастанні полеміки з суміжними до націоналізму і “Вістника” політичними середовищами і часописами. Це створювало довкола постаті редактора і його журналу особливу атмосферу інтелектуального напруження, жвавого обміну ідеями, загостреного відчуття національної принциповості.

Сучасна дослідниця Галина Сварник так узагальнила про доробок Д. Донцова в міжвоєнну добу: “Йому вдалося зробити в Галичині те, чого не спроможна була зробити жодна політична організація – повести за собою ціле покоління молоді, вселити в нього віру у свою націю, виховати гордість і жертвовність, впевненість у власних силах, дати орієнтири на перспективу” [2, с. 162].

У 1930-і рр. між різними ідейно-політичними таборами Західної України й еміграції точилася безнастанна боротьба, тому багато творів Д. Донцова відображають пристрасну полемічність щодо суперників – соціалістів, націонал-демократів, консерваторів-гетьманців і католиків, комуністів, лібералів. Натоді в Галичині наймасовішою і найвпливовішою політичною силою було Українське національно-демократичне об’єднання (УНДО), яке постійно мало

своїх депутатів (послів) у польському парламенті, безліч місцевих парторганізацій, контролювало великою мірою осередки “Просвіти”, “Рідної школи”, різних молодіжних і жіночих патріотичних організацій, популярну пресу, зокрема впливову щоденну газету “Діло”. Існували дві соціал-демократичні партії (УСДП і Радикальна), народно-католицька партія, підпільна КПЗУ, авторитет якої після репресій Сталіна в СРСР почав занепадати, профашистський Фронт національної єдності (лідери Д. Паліїв і М. Шлемкевич) і підпільна ОУН, яка з кожним роком посилювала свою наступальність і впливовість через виняткову послідовність, жертвовність і героїчність веденої нею боротьби. У цьому контексті Д. Донцов намагався теоретично на сторінках “Вістника” пояснювати для суспільства причини глухих кутів соціалізму, ненадійності демократичних форм боротьби через силовий характер політики Польщі щодо українців, згубність будь-якого советофільства, небезпечність утопійного або суто калькувального, наслідувального (щодо західних зразків) підходу до національних завдань, як це було у випадку із консерваторами-гетьманцями, що жили в ілюзії відродження української шляхти й монархії, чи ФНЄ, який прямолінійно надіявся на спасенність для України фашистських і націонал-соціалістичних гасел і методик політичної боротьби. Хоча Д. Донцов майже ніколи не писав на підтримку ОУН, не часто публікував у “Вістнику” її авторів, він стратегічно висвітлював ідейно-ціннісну позицію націоналізму як передусім *якісно нового морально-світоглядного руху*. Своїм головним завданням він бачив можливість розбудити серед українців бойовитість, сформувати твердість характеру, націлити їх на високий ідеалізм суспільних і культурних уявлень, зарядити героїкою. Водночас багато уваги приділяв вивіренню принципів та ідеалів вольового націоналізму як ідеології, постійно ставив цілі у вигляді візій, а не конкретних планів, критично оцінював будь-які спроби переосмислення засад націоналізму з позицій його реформування в дусі “демократизації”, “гуманності”.

Така манера розвитку ідеології націоналізму дала Д. Донцову можливість систематично виставляти перед ОУН імперативи й критерії, до яких мали “підтягуватися” її члени. Це давало постійну перспективу росту, удосконалення. Зрозуміло, що така позиція не завжди подобалася провідним теоретикам ОУН, особливо людям амбітного і норовистого характеру, які час від часу “повставали” проти ідейного домінування Д. Донцова, як В. Мартинець,

Д. Андрієвський, Є. Онацький, В. Стахів та ін. Проте, якщо оцінити таку позицію й методику “роботи з кадрами” автора “Націоналізму” з історичної ретроспективи, то можемо лише подивуватися його мудрості, терплячості і стратегічності в мисленні й діях. Ставши на позицію прискіпливого критика, непохитного у своїх вимогах та устремліннях, Д. Донцов прирік себе на постійну зворотну критику, роздратування з боку багатьох людей, до того ж людей втягнутих у сувору і трагічну боротьбу, і тому дуже насторожених. Однак лише така лінія поведінки ідеолога, який претендував на історичну провідну місію, могла принести результати. Лише за умови постійного кипіння ідеологічних пристрастей, безнастанного поривання за обрії теперішніх світопереживань ОУН як національний Орден могла зростати, вдосконалюватися й убезпечувати себе від закостеніння, внутрішнього опортунізму і деградації.

Великою проблемою у сприйнятті спадщини Д. Донцова залишається тема його стосунків, симпатій чи антипатій, із європейським фашизмом і націонал-соціалізмом. У цій темі є багато спекуляцій, фальшувань і хитрувань, які нагромадилися за довгі роки. Спочатку, після 1945 р., на Д. Донцова скинули весь тягар “співпраці” із нацизмом ті члени ОУН, які опинилися на Заході в демократичних умовах і хотіли публічно продемонструвати, що вони абсолютно далекі від будь-яких симпатій до фашизму, який світову війну програв, і покритикувати когось за ці “симпатії”. Переважно це були ті оунівці, котрі згодом склали основу т. зв. “двійкарів” (опозиція Л. Ребета і З. Матли проти лінії С. Бандери) і були виразниками ліберальної лінії в Організації, а також представники ОУН (М). І що цікаво: часто головними критиками й обвинувачувачами Д. Донцова були ті, хто у 1940-і рр. якраз найбільше уповав на союз із нацистською Німеччиною і висловлював расистські погляди, як В. Мартинець.

Ще один табір запеклих критиків Д. Донцова – це різноманітні представники соціалістичних і ліберальних середовищ із міжвоєнної Галичини, позиції яких він дошкульно висміював у свій час. Знову ж, після 1945 р. вони з насолодою відомстили йому на еміграції, коли створювався умовний образ Д. Донцова як нібито головного виразника профашистських тенденцій у 1920 – 1940-і рр. При цьому всі разом, і оунівці, і соціалісти з лібералами, чомусь “забули”, що у 1930-і рр. в Галичині була відверто профашистська партія – ФНС – і до неї чомусь Д. Донцов не належав, а критикував її (як висміяні в

есеї “Грицько-філософ і його пан” та ін. Д. Паліїв і М. Шлемкевич – лідери ФНЄ). Тобто він зберігав свою оригінальну ідейну позицію як правий ідеолог, не наслідував сліпо фашистські філософеми, а брав з них лише окремі концепти, здебільшого закорінені у класичній ідеалістичній філософії.

І третій табір, якому вдалося створити особливо яскравий міф про “Донцова-фашиста”, це групи мігрантів із підрадянської Наддніпрянщини, серед яких – вельми талановиті і плодовиті постаті, такі як І. Багрянний, Ю. Шерех-Шевельов, І. Кошелівець, Ю. Лавріненко та ін. Усі вони були носіями симбіозного світогляду, в якому поєднувалися “гуманістичний соціалізм” (проти кровожерного сталінізму-большевізму), “демократичний утопізм” (наївні мрії людей про щастя демократії, якої вони ніколи не бачили і не відчували) і “космополітичний прогресизм” (яко органічні драгоманівці вони з осторогою дивилися на будь-які традиції українського націоналізму, волюнтаризму й елітаризму). Завдяки своїм великим культурним впливам як науковців і письменників ці люди зуміли досягти помітних результатів у плані демонізації постаті Д. Донцова, ідеї якого кардинально суперечили засадам їхнього в суті малоросіянізованого (бо совєтизованого) світогляду, і це закономірно.

Пізніше, після епохи 1960-х рр., коли в еміграції послабли позиції ОУН(Б), і навпаки, зросло покоління, цілковито виховане в середовищі й цінностях ліберальної, космополітичної демократії Заходу, постать Д. Донцова стала головним об’єктом критики, насмішок та ідеологічних фальсифікацій, і саме тому, що її спадщина концентрувала в собі – *найвиразніше і найбагатогранніше* – принципи та ідеї традиціоналізму, націоналізму, з якими якраз боролось нове космополітизоване покоління. Власне, цим можна пояснити і те, що після смерті Д. Донцова у 1973 р. його твори на Заході вже й не виходили.

Великою мірою ці середовища і їхні послідовники, наприклад, Осип Зінкевич із видавництвом “Смолоскип”, вже у 1990-і рр. посприяли творенню очорнювальних інтерпретацій постаті Д. Донцова у незалежній Україні і зростанню настороженості до його ідей серед нових поколінь інтелігенції. Сьогодні у середовищі ліберальних інтелектуалів визріла стабільна група, яка продовжує, модифікує цю справу і вперто заганяє традицію українського націоналізму загалом, усю спадщину та ідеали Д. Донцова зокрема, у

річище “фашизму”, “антисемітизму”, “неототалітаризму”. Така форма дискредитації ідейних опонентів є дуже зручною: всі звинувачення будуються, як правило, не на аналізі системи думання знакового автора, а на виявленні якихось моментів, скажімо, цитат, імен фашистів, подібних до фашистських тез, які, вирвані із контексту, подаються як свідчення включеності Д. Донцова до процесів розвитку європейського фашизму міжвоєнної доби.

Щоб внести ясність у цю складну й затуманену часом проблему, запропонуємо кілька тез про реальні факти і сучасні політологічні інтерпретації теми фашизму, його ідейних основ.

Перше. Загалом у “Вістнику”, а перед тим у “Літературно-науковому вістнику” за редакторства Д. Донцова, було порівняно мало цитувань фашистських і нацистських авторів. Ім’я Б. Муссоліні, а згодом А. Гітлера, згадувалися у контексті аналізу політичних тенденцій у Європі у плані симпатії до всіх правих рухів на континенті. Д. Донцов став на тверді позиції правої ідеології ще до Першої світової війни (приблизно у 1913 р.) і послідовно відтоді переконував сучасників орієнтуватися на цінності правої політичної філософії, стежив за розвитком правих ідей і рухів у Європі, пояснював логіку їхніх успіхів і перетворень. Його кумирами й орієнтирами у просторі ідеологій стали такі класики правої філософської думки, як А. Шопенгауер і Т. Карлайл, Г. Фіхте і Ж. де Местр, Ф. Ніцше і А. Мадзіні, В. Дильтай і М. Шелер, В. Парето і Г. Моска, Г. Лебон і М. Баре, Г. Честертон і М. де Унамуно, В. Зомбарт і Х. Ортега-і-Гассет. Цілком логічно, що від початку 1920-х рр. Д. Донцов з посиленою увагою ставився до будь-яких проявів правих ідей в політичному житті Європи, підтримував їх, аналізував особливості. Це відображають його численні статті на політичну тематику, відгуки й рецензії.

Друге. Д. Донцов особливо й не старався у популяризації власне ідей фашизму і нацизму, його цікавили насамперед ідеології націоналізму в модерній Європі, а в ідеологіях і практиках фашизму і нацизму він із симпатією відстежував лише факти й інтенції до націоналізму, який виявлявся у цих системах мислення вельми потужно. У “Вістнику” за всі 1930-і рр., тобто в період пікових успіхів італійських фашистів і німецьких нацистів, були опубліковані лише невеличкі уривки з праць А. Розенберга і Й. Гебельса, у серії “Книгозбірня Вістника” з’явилися політичні портрети Б. Муссоліні і А. Гітлера, при чому їхні автори – Михайло Островерха і Ростислав

Єндик – наголошували переважно на національно-традиціоналістському змісті політичних програм своїх героїв і не виявляли симпатій до їхнього тоталітаризму.

Ще тільки у 1939 р. були надруковані невеличкі статті за криптонімами В. В., А. Р. і псевдонімом Л. Гаймалак на теми “Гітлер і Росія” (Кн. 1), “Гітлер і Велика Британія” (Кн. 9), “Жидівське питання і націонал-соціалізм”. Всі вони мали не *агітаційний*, а *ознайомлювальний* характер. У брошурі Д. Донцова “Таємниця організації” (1936) було багато цитат з А. Гітлера, однак це була загальною ознайомлювальна праця, в якій превалювало прагнення розповісти на прикладах про яскравий політичний рух, про який тоді, нагадаємо, у захопленні писала преса всієї Європи. Ця брошура навіть не є самостійним твором Д. Донцова, як і книжка “Завдання нового покоління” (1937), що лише популярно переказує думки німецького педагога Гельмута Штельрехта. В обидвох випадках Д. Донцов прагнув знайти в політичній ідеології і педагогічній теорії німецьких авторів прийоми ефективної *мобілізації нації*, зразки і форми самоорганізації і виховання *сильного характеру* особистості, а в цих аспектах німецький національний рух цього періоду справді продемонстрував неабиякі результати. Принципово наголосимо, що в підходах і зацікавленнях Д. Донцова італійським фашизмом і німецьким нацизмом *немає захоплення їхніми тоталітаристськими тенденціями, расистськими ідеями, схильностями до поліцейської держави і терору, антисемітизмом у сенсі всебічної пропаганди нижчості і злочинності єврейської нації і т. ін.*

Щоб пояснити цю нашу останню тезу, вважаємо за потрібне розтлумачити проблему стосунку ідеології українського націоналізму до тоталітаризму і розтлумачити саме поняття “тоталітаризм” в точному політологічному визначенні. Для цього ми використаємо, на нашу думку, найбільш повне і точне визначення й осмислення тоталітаризму, яке зробив визначний сучасний британський історик Норман Дейвіс у книзі “Європа. Історія” [1, с. 973–976]. Ось головні його характеристики тоталітаризму (фашизму):

- 1) *злиття в ідеології ідей націоналізму і соціалізму;*
- 2) *псевдонауковість;*
- 3) *утопійна мета;*
- 4) *об’єднання партії і держави;*
- 5) *фюрерство, або вождизм;*

6) *гангстеризм* (тероризм як форма систематичних впливів на суспільство);

7) *бюрократизм*;

8) *тотальна пропагандивність*;

9) *естетика сили*;

10) *діалектичний ворог* (абсолютний ворог як міф, як фактор мобілізації);

11) *психологія ненависті*;

12) *попередня цензура*;

13) *геноцид і примус*;

14) *колективізм*;

15) *мілітаризм*;

16) *універсалізм*, тобто плани світових завоювань;

17) *зневага до ліберальної демократії*;

18) *моральний нігілізм*.

Тепер відповімо на тезу кожного з пунктів, у чому ж націоналізм загалом і український націоналізм зокрема (передусім висловлений у творах Д. Донцова) зберігають кардинальну відмінність, а часто й абсолютну протиставність до тоталітаризму, явленого німецьким нацизмом і російським большевизмом, які як найяскравіші зразки й аналізував Н. Дейвіс. Відразу зауважимо, що з 18-ти названих принципів тоталітаризму українському націоналізмові були властиві лише 3: *естетика сили, мілітаризм і зневага до ліберальної демократії*.

Отже,

1) правдивий націоналізм ніколи не включає у себе світоглядних ідей соціалізму, йому противний сам матеріалістичний спосіб мислення, якісь обіцянки соціального “раю”, як є в нацизмі і комунізмі;

2) йому не властивий науковий тип мислення, навпаки, він глибинно містичний, ірраціональний, бо апелює до духовних та емотивних основ і світопереживань нації;

3) націоналізм не має ніякої утопійної мети (побудови загальної системи щастя), він якраз постійно звернений до традиції, шукає в ній моральні основи для самоствердження нації у майбутньому;

4) націоналізм не налаштований на творення поліцейської держави, не монополізує свого права, хоча й може виступати проти відверто деструктивних політичних сил, за обмеження їхніх впливів як руйнівних, шкідливих для нації;

5) культ вождя як абсолютного лідера нації виражений в теоріях націоналізму лише ситуативно, з огляду на історичні обставини, він ніколи не набирав такої фанатичності в поклонінні особі, як культ Гітлера в Німеччині чи Сталіна в СРСР;

6) тероризм в націоналізмі виправдовувався лише як *захисна дія* супроти ворожої, окупаційної держави, а не для придушення прав свого народу;

7) бюрократичні системи державного управління є яскравою ознакою передусім імперських держав, які постійно зосереджені на тому, аби утримувати в покорі підкорені народи і своє суспільство, члени якого повинні виконувати всі накази, спрямовані супроти інонаціональних елементів;

8) націоналізм завжди спрямований проти цінностей масового суспільства, відповідно, проти масової пропаганди, “великої брехні”, демагогії, які систематично використовували і комуністи, і нацисти;

9) естетика сили властива націоналізмові, але в плані активного захисту, а не для наступу на інші народи;

10) у націоналізмі немає абсолютного, демонізованого ворога, його гасло: “Свобода народам!”, він весь будується на ідеї самоствердження нації, вивільнення її внутрішньої енергетики;

11) націоналізм базується на пробудженні любові до всього органічного, самобутнього в житті народів, а не на ненависті, його метою є пробудження духовних основ міжнародного буття;

12) цензура є ознакою поліційної держави, натомість націоналізм завжди виступає за багатопартійну демократію, за ідеологічний поліфонізм суспільства;

13) геноцид і примус є виразними засобами якраз імперіалістів, які націлені на захоплення чужих територій і на винищення інших народів та їхню асиміляцію;

14) в націоналізмі домінує принцип індивідуального підходу до людини, розуміння її природи як іскрини божественної унікальності, він органічно не сприймає системи організації суспільств у казарми, синдикати, як це є в комунізмі і націонал-соціалізмі;

15) справді, в націоналізмі присутній принцип войовничості, але він базується на ідеї героїчної формації особистості і суспільства, які повинні жити не в атмосфері цинізму, меркантилізму і гедонізму, а в етиці устремління до ідеалів Бога, Нації і Свободи, з візією вічної боротьби із силами Зла, яке скероване проти цих високих ідеалів;

16) націоналізм ніколи не стремить до світового панування, це противно йому в засаді;

17) націоналізм критикує ліберальну демократію за крайній меркантилізм (панування інтересів і “смаків” великого капіталу), космополітизм, безбожництво (прикрите теорією “прав людини”);

18) націоналізм, навпаки, завжди виступає за зміцнення моральних принципів нації, за збільшення впливів і можливостей Церкви, за посилення духовного ферменту в національній культурі.

Тут вартує додати ще, що загалом націоналізм позбавлений гегемоністського елемента, чим суттєво перейняті нацизм і комунізм як імперські ідеології. Сама природа націоналізму є *визвольною*.

Є, безумовно, і ті ідеологічні складові, які наближують націоналізм до різних фашистських теорій, які відрізнялися від екстремізму німецького нацизму (як версії іспанського, французького, італійського, британського, бельгійського та ін. фашизму і націоналізму). І тут вартує звернути увагу на те, що саме приваблювало Д. Донцова в нацизмі і фашизмі. Проаналізувавши його есеїстику і публіцистику, ми бачимо, що він загалом цінував у них практику звертання до *національної героїки*, до духу *традиціоналізму*, використання ними ідеологем *волюнтаризму* при вихованні свого членства, *містицизму (ірраціоналізму)* як філософії буття, культ *дисципліни і моральної мобілізованості* нації, виховання сильного *характеру* в особі і суспільстві. І водночас очевидним є, що Д. Донцова цілком не приваблювали тоталітаристські складові фашизму, описані нами вище.

Водночас треба пам'ятати, що і Д. Донцов, і всі праві європейські рухи загалом у 1920 – 1930-і рр. мали перед собою зразок агресивного наступу лівого тоталітаризму – російського большевизму-сталінізму. І цей зразок був особливо жахливим: мільйонні гекатомби жертв, безнастанний терор ЧК і масові репресії, гігантська система концтаборів (ГУЛАГ), абсолютне панування компартії в СРСР, яка робила, що хотіла, і принижувала, як хотіла, упокорене суспільство (за допомогою суцільних заборон, страшної бюрократизації і регламентизації советського життя, з використанням безсовісних судів, голодоморів і масових виселень цілих народів). Власне, цей приклад із советським тоталітаризмом підказував усім правим в Європі, що зупинити агресивний міжнародний комуністичний рух, яким його зробив передусім Й. Сталін, опираючись на бандитизм і брутальність свого найближчого

оточення і на цинізм лівої інтелігенції в усьому світі, можна тільки з допомогою *сили*. Цей фактор до крайньої межі довів силову риторику в міжвоєнну добу. Відображена вона й у творчості Д. Донцова.

Сьогодні вже опубліковано сотні документів, які свідчать про плани загарбницької війни з боку СРСР, які будувалися у 1930-і рр. і про які переважно знали в Європі, тому й остерігатися удару зі сходу.

Проблема навмисного змішування ідеологій фашизму і націоналізму є дуже характерною для сучасності, передусім для сучасного Західного світу, в цивілізаційному колі впливів якого зараз перебуває Україна. Це впливає із виразно *космополітичної* спрямованості ліберальної ідеології, яка домінує у цивілізації Заходу. Головною стратегією західної політики є забезпечення *максимальної свободи і максимальних можливостей впливу для великого капіталу*. Об'єктивно стається так, що суспільства, які щораз більше проймаються ідеями націоналізму, традиціоналізму, релігійності, героїки та соціальної елітарно-єрархічної структурованості і моральної дисциплінованості, стають перешкодами для планетарних маніпуляцій великого капіталу. Відтак у суспільстві масової інформації цей капітал застосовує всі можливі зусилля, щоб очорнити і дискредитувати всі націоналізми, які стоять йому на перешкоді. Найзручнішим прийомом дискредитації є, зрозуміло, регулярні звинувачення націоналізму як ідеології в близькості до фашизму, і при цьому аргументи добираються довільно, не застосовуючи тієї логіки, яку ми описали, у зумисному змішуванні понять “шовінізм” (ненависть до іншого) і “націоналізм” (любов до свого).

Для об'єктивності наведемо зразок мислення Дмитра Донцова як учасника буремної епохи 1930-х рр. із його есею “1937”, в якому він якраз і оцінював італійський фашизм і розмірковував, що ж є сутністю націоналізму: “Націоналізм – се бунт проти особистого і гурткового егоїзмів. Бунт проти ідеології, що ставить інтереси консумента [того, що платить, витрачається – О. Б.] над продуцентом, інтереси одиниці над загалом, інтереси класи над нацією, інтереси робітничих синдикатів, що об'єднують два чи три мільйони, над інтересами сорока- чи п'ятдесятимільйонної нації, навіть над інтересами держави. Націоналізм – се бунт проти ідеології атомізування, розпорошення суспільности, бунт в ім'я старих і вічних правд: праці, дисципліни, культу предків, власної крові і власної землі, Церкви, бунт в ім'я засади організації проти засади

дезорганізації. Як такий націоналістичний рух виказує, річ природна, багато спільних рис у Фінляндії і на Україні, в Бельгії і в Італії, на Угорщині і в Німеччині, в Іспанії, у Франції і в Австрії. Але се не є рух інтернаціоналістичний. Навпаки, його метою є скріпити націю проти всяких інтернаціональних галапасницьких ідей (соціалістичних чи просто інтернаціоналістичних, в однаковій мірі)". Тобто український теоретик націоналізму якраз чітко бачив загрози, які постали перед людством, насамперед перед європейськими суспільствами, у ХХ ст. і походили вони із прогресистських та матеріалістичних ідей, які започаткувалися в епоху Просвітництва і поширилися на континенті у вигляді соціалізму й анархізму протягом ХІХ ст., він розумів націоналізм як *форму моральної, психологічної, ідеологічної мобілізації нації* перед цими загрозами, загрозами перетворення суспільств на "отари споживачів", руйнування високої культури, знищення ідеї Бога, підпорядкування народів інтересам політичних чи фінансово-економічних імперій.

Звернімо увагу, що в усіх країнах ліберальної демократії, принаймні там, де ліберальні і соціал-демократичні ідеології домінують, націоналізм завжди перебуває у тій площині оцінювання, що й нацизм і фашизм, і водночас цілком не так гостро й однозначно засуджується комуністичний тоталітаризм. У багатьох ліберальних державах націоналістичні партії і рухи або цілком заборонені, або маргіналізовані за допомогою хитрих юридичних норм, пропагандивного пресу, цензури і систематичних оббріхувань. Націоналістичні ідеї також дискредитуються і обмежуються в можливостях циркулювання. Це робиться за допомогою повного контролю великого капіталу над телебаченням і пресою, за допомогою тиску і підкупів у системі академічної науки і життєдіяльності університетів, за допомогою дезорієнтації суспільства в основах логічного мислення і у його вартощах, що відбувається через поширення ліво-прогресистських й авангардистських політичних і культурологічних теорій, які мають у засаді хаотичний зміст, націлені на органічне безбожництво, плекання в людині примітивних меркантильних і розважальних інстинктів і потреб.

У 1920 – 1930-і рр. Дмитро Донцов був інтелектуальним лідером, виразником особливо широкого спектру ідей правої політичної філософії у боротьбі зі світовим космополітизмом і матеріалізмом. Ніхто інший серед українських політичних теоретиків і публіцистів

не висловив стільки концептуальних думок і не осмислив стільки вічно актуальних проблем з цієї сфери, як він. У цьому сенсі значення творчості і діяльності Д. Донцова має міжнародне звучання: лише поодинокі праві мислителі із країн Середньої і Східної Європи можуть дорівнятися до нього за масштабністю своїх концепцій і їхньою наступальною силою. При цьому він виступав не тільки як політичний теоретик, а й як культуролог, літературний і мистецький критик, історіософ, націософ, філософ. У такий спосіб його доктрина набула *універсального* змісту, у ній відображені у сплетінні найрізноманітніші елементи досконалого ідеалістичного світогляду, яким він володів.

Література

1. Дейвіс Н. Європа: Історія / Пер. з англ. П. Таращук. – 2-ге вид. – К. : Основи, 2001. – 1463 с.
2. Сварник Г. Редакторська та видавнича діяльність Дмитра Донцова Львівського періоду (1922 – 1939) // Україна в минулому. – Київ – Львів, 1996. – Вип. 9. – С. 153–162.